

از مکتب نیاوران

تا

کابینه توسعه‌گرا

تأملی بر مبانی و مؤلفه‌های شبه‌گفتمان اعتدال

به قلم :

رضا سراج

محمدجواد اخوان

www.BORHAN.ir

سرشناسه سراج، رضا، ۱۳۴۴ -
 عنوان و نام پدیدآور از مکتب نیاوران تا کابینه توسعه‌گرا: تاملی بر مبانی و مولفه‌های شبه‌گفتمان اعتدال/به
 قلم رضا سراج، محمدجواد اخوان.
 مشخصات نشر تهران: دیدمان، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهری ۲۵۶ ص.
 فروست شبه‌گفتمان اعتدال: ۱.
 شابک ۹۷۸۶۰۰۹۶۴۵۶۱۹: ریال ۱۵۰۰۰
 وضعیت فهرست نویسی فیپا
 یادداشت کتابنامه: ص. ۲۵۰.
 عنوان دیگر تاملی بر مبانی و مولفه‌های شبه‌گفتمان اعتدال.
 موضوع ایران -- سیاست و حکومت -- ۱۳۹۲ - -- نقد و تفسیر
 موضوع حزب اعتدال و توسعه
 موضوع Forecasting -- ۲۰۱۳ -- Iran -- Criticism and interperlation
 موضوع ایران -- سیاست اقتصادی -- ۱۳۹۲ -
 موضوع Iran -- Economic policy -- ۲۰۱۳ -
 شناسه رده جوان، محمدجواد، ۱۳۶۶ -
 رده بندی کسر ۱۳۹۵ / الف ۴ ص / DSR1۶۵۸/
 رده بندی دیویی ۹۵۵.۸۴۰
 شماره کتابشناسی ملی ۴۱۰۰۰۴۶
 شمارگان ۳۰۰۰
 نوبت چاپ اول

فرمانا برهانگر از گفتمان‌ها

www.BORHAN.ir

انتشارات دیدمان

از مکتب نیاوران تا کابینه توسعه‌گرا

رضا سراج

محمدجواد اخوان

www.BORHAN.ir

info@borhan.ir

تهران، چهارراه فرمانیه، خیابان بوستان، کوچه نستر، پلاک

۳۲، واحد ۴

۸۸۳۰۸۵۱۷-۸۸۳۴۵۱۰۱

تلفن:

۸۸۸۱۰۲۱۱

نمابر:

۱۰۰۰۰۲۸۷

پیامک:

کلیه حقوق این اثر متعلق به «انديشكده برهان» است و هرگونه نقل مطالب از آن صرفاً با ذکر منبع مجاز است.

فهرست

۱۱	مقدمه
----	-------

گفتار اول

۱۵	ا- دال؛ از نیاوران تا پاسطور
۱۶	مرکز تحقیقات استراتژیک
۲۵	حزب اعتدال و توسعه
۲۷	مشتبایان

گفتار دوم

۳۱	تأملی بر شبهه گفتمان ا- دال
۳۳	گفتمان چیست؟
۳۸	شبهه گفتمان دولت یازدهم
۳۹	۱. عدم شکل گیری گفتمان در ساخت فکر
۴۰	۲. عدم ارائه یک نظام معنایی متفاوت و نداشتن مرز بندی معنایی با سایر گفتمان ها
۴۰	۳. عدم تعیین یافتن مدل های دال های ارائه شده
۴۱	۴. عدم غیریت سازی شفاف
۴۱	۵. تناقضات موجود سد راه گفتمان سازی
۴۲	۶. شکل نگرفتن و نامشخص بودن دال مرکزی گفتمان
۴۲	۷. عدم عملکرد مناسب مکانیسم زنجیره هم ارزی و تفاوت
۴۲	توسعه گرایی
۴۹	اعتدال
۵۱	نظام معنایی شبهه گفتمان اعتدال

گفتار سوم

۵۳	توسعه؛ نگاه به بیرون یا به درون؟
۶۲	سرمایه گذاری خارجی

۶۴	فناوری غرب
۶۶	درون‌زایا برون‌زا؟
۶۶	۱. تجربه‌های شکست‌خورده جهانی
۶۷	۲. تجربه شکست‌خورده داخلی
۶۷	۱-۲. توسعه برون‌زا در زمان پهلوی
۷۱	۲-۲. توسعه برون‌زا بعد از انقلاب
۷۲	۳. عدم تناسب با اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی
۷۴	۴. نادیده انگاشتن سرمایه‌های خودی
۷۵	۵. نابری تولید داخلی و خودکفایی
۷۸	۶. توقف علم برآمده
۸۱	۷. بی‌ثبات‌سازی اقتصادی و اجتماعی

گفتار چهارم

۸۳	از توسعه تعامل گراناسیاس خارجی توسعه گرا
۸۴	سیاست خارجی توسعه گرا
۸۹	تعامل گرایی با غرب
۱۰۲	اعتمادسازی و تابعیت از هنجارهای بین‌المللی
۱۰۸	تعامل گرایی به جای اقتدار منطقه‌ای و تقویت عمق راهبردی
۱۰۹	تجربه سیاست خارجی توسعه گرا

گفتار پنجم

۱۱۳	عقلانیت آرمان‌گرایان
۱۱۴	عقلانیت ابزاری
۱۲۴	عمل گرایی
۱۳۰	آرمان‌زدایی

گفتار ششم

۱۵۳	توسعه و استحاله
۱۵۵	تغییر فرهنگی، زمینه‌ساز توسعه

۱۶۳	کثرت‌گرایی و نسبیت فرهنگی
۱۶۶	دنیادوستی و ثروت‌اندوزی
۱۶۸	تغییر هویت ایرانی
۱۷۷	رویکرد تغییر هویت فرهنگی در کابینه اعتدال‌گرا
۱۸۱	نقد رویکرد تغییر هویت فرهنگی

گفتار هفتم

۱۸۹	تمهه‌آ، بستوکرانیک
۱۹۰	جیمسالاری
۲۰۰	توسعه و وابستگی

گفتار هشتم

۲۱۱	توسعه و وابستگی
۲۱۳	استقلال یا وابستگی؟
۲۱۶	مشارکت در تقسیم کار سلطه‌گر جهانی
۲۲۱	کدام کشورها الگوی ما برای توسعه هستند؟
۲۲۳	توسعه یا وابسته‌سازی؟
۲۲۶	توسعه و جهانی شدن
۲۳۱	توسعه وابسته و انقلاب اسلامی

گفتار نهم

۲۳۵	در سودای تغییر قانون اساسی
۲۴۱	پیوست
۲۴۲	کاخ سفید در اندیشه حمایت از عمل‌گرایان میانه‌رو
۲۴۷	کتاب‌نامه
۲۴۸	الف) کتاب‌ها
۲۵۱	ب) مقالات، گفت‌وگوها، اخبار و گزارش‌های رسانه‌ای
۲۵۵	ج) منابع لاتین

ملتی که بخواهد سر پای خود بایستد و اداره کشور خودش را خودش بکند، لازم است که اول بیدار بشود. در طول تاریخ، در این سده‌های آخر، کوشش شده است که ملت‌های جهان سوم خواب باشند، غافل باشند و توجهشان به شخصیت خودشان نباشد و شخصیت خودشان را اصلاً وابسته به غیر بدانند... من عکس مجسمه آتاتورک را در زردیه (آن وقت که تبعید بودم به آنجا) دیدم که مجسمه او رو به غرب بود و دستش را بالا کرده بود و آنجا به من گفتند که این علامت این است که ما هر چه باید انجام بدهیم، باید از غرب باشد. در کشور ما هم بعضی از روشن فکرها (به اصطلاح) گفته بودند که ما باید از غرب یاد بگیریم و انگلیسی باشیم تا بتوانیم ادامه حیات بدهیم. ما تا نفهمیم که خودمان هم یک شخصیت داریم، مسلمان‌ها هم یک گروهی هستند و شخصیتی دارند و می‌توانند حرمان هم کار انجام بدهند، تا نخواهیم یک کاری را، نمی‌توانیم و تا بیدار نشویم، نمی‌خواهیم. ما در غربت و در خواب ننگ داشتند که ما هیچ‌یک از امور صنعتی را قادر بر تحقیق نیستیم. ملت ما فقط لوله‌نگ می‌تواند بسازد، کار دیگر از او نمی‌آید. باور کرده بود این ملت بیچاره برای تبلیغاتی که قدرت‌های پیشرفته و بزرگی کرده بودند و تبلیغات داخلی که وابستگان به آن قدرت‌ها کرده بودند به اینکه ما باید همه چیزمان از خارج باشد.

ما باید این جنود ابلیس را کنار بزنیم و امیدوار خودالله است، در خودمان زنده بکنیم. به خودمان امیدوار باشیم. تکیه به اراده خودمان کنیم. تبع اراده دیگران نباشیم... اگر این خدمت را این رسانه‌های گروهی، این مطبوعات، این نویسندگان، این گویندگان، این اطمینان را در ملت ایجاد کنند، ما تا آخر پیروز هستیم.

در نگاه کلان به اقتصاد کشورمان، دو جور نگاه وجود دارد. من خواهش می‌کنم به‌خصوص صاحب‌نظران و همچنین جوانان و عامه مردم عزیزمان به این نکته توجه کنند که دو جور نگاه به رونق اقتصادی و پیشرفت اقتصاد وجود دارد. یک نگاه می‌گوید که ما پیشرفت اقتصاد را باید از ظرفیت‌های درون کشور و درون مردم تأمین بکنیم. ظرفیت‌های بسیار زیادی در کشور وجود دارد که از این ظرفیت‌ها یا استفاده نشده است. یا در صورت استفاده نشده است. از این ظرفیت‌ها استفاده کنیم؛ [یعنی] اقتصاد درون‌زا؛ اقتصادی که ما از خود و ماده خود را از درون کشور و از امکانات کشور و از توانایی‌های مردم خودمان به دست می‌آورد. این یک نگاه است که می‌گویند برای رونق اقتصادی، نگاه کنیم به امکانات درونی کشور و استعدادها را و ظرفیت‌ها را بشناسیم، آن‌ها را به‌درستی به کار ببریم. [آن‌وقت] اقتصاد رشد خواهد کرد، نمو خواهد کرد؛ این یک نگاه.

نگاه دوم به اقتصاد کشور، نگاه به پیشرفت اقتصاد با استفاده از کمک بیرون از مرزهاست. می‌گویند سیاست خارج‌مان را به‌خیر بدهیم تا اقتصاد ما درست بشود، با فلان مستکبر کنار بیاوریم تا اقتصاد رونق پیدا کند، تحمیل قدرت‌های مستکبر را در بخش‌های گوناگون و مسائل گوناگون بپذیریم تا اقتصاد آن رونق پیدا کند. این هم نگاه دوم است. امروز شرایط کشور به ما نشان داده است که این نگاه دوم یک نگاه کاملاً غلط و عقیم و بی‌فایده است. همین تحریم‌هایی که امروز علیه ملت ایران اعمال می‌شود، دلیل محکم و متقنی است بر غلط بودن این نگاه؛ یعنی شما وقت که امید قدرت‌های خارجی نشستید تا آن‌ها بیایند اقتصاد شما را رونق بدهند و بار بار آن‌ها رفتن، اقتصاد را رونق بدهید، آن‌ها به حد کم قانع نیستند... این نگاه، نگاهی است که رگه نتیجه نخواهد رسید. باید نگاه کنیم به درون کشور، ظرفیت‌های درونی بسیار است... وقتی که اجازه نمی‌دهند که شما برای زمین خود از بیرون آب بیاوری، باید چاه حفر کنی و از درون زمین خود آب بیاوری تا محتاج آب آن همسایه بخیل نباشی. باید از درون خود استمداد کنیم و بتوانیم کارها را پیش ببریم.

انتخابات ۲۲ خرداد ۱۳۹۲ را می‌توان حیث نتیجه، یکی از غیر منتظره‌ترین انتخابات تاریخ کشور دانست و البته ویژگی دیگر آن، پیرامون نامزد منتخب با رأی شکننده بود. علی‌ای حال این انتخاب در عمل منجر به کسب آرای بیش از پنجاه درصدی آقای حسن روحانی و به قدرت رسیدن جریانی شد که خود را «اعتدال‌گرا» می‌خواند.

از نخستین روزهای پس از انتخابات، موضوع آسمان‌ساز دولت یازدهم و رئیس‌جمهور منتخب و تبیین مفهوم اعتدال، چه از منظر معنا و چه از منظر مصداق، مورد توجه صاحب‌نظران و تحلیل‌گران بوده است. به نظر می‌رسد برای واکاوی هرچه بیشتر این جریان باید پیشینه تحولات و خاستگاه فکری آن را مورد بررسی قرار داد.

از زمانی که جبهه انقلاب و خط امام دچار انشقاق گشت و ثمره آن چپ و راست (و بعدها اصلاح‌طلب و اصول‌گرا) شد، جریانی سعی می‌کرده است تا در میان این دو حرکت کند و از این رو خود را «اعتدالی» یا «میان‌رو» خوانده است. این جریان در دوره موسوم به سازندگی با قشر «تکنوکرات»، که سابقه آن به پیش از انقلاب اسلامی بازمی‌گشت، پیوند خورد و ثمره آن اولین حزب دولت‌ساخته پس از انقلاب یعنی

«کارگزاران سازندگی» شد.

پس از دوم خرداد ۱۳۷۶ که رادیکالیسم بر فضای سیاست و روزی ایرانی سایه افکند، تکنوکرات‌ها خود را هرچه بیشتر به سکولارهای تجدیدنظرطلب نزدیک کردند و از همین رو طیفی از سیاست‌مداران میانه‌رو که گرایش‌های راست‌گرایانه بیشتری داشتند، دور یکدیگر جمع شدند و دومین حزب این جریان، موسوم به «اعتدال و توسعه» متولد شد.

در کنار هم قرار گرفتن این دو واژه، که هر دو از یادگارهای این جریان از دوره سازندگی است، مبنای جهت‌گیری‌های این جریان سیاسی را روشن می‌سازد. درعین حال این دو مفهوم، علاوه بر تقسیم‌بندی، باید برای فهم دقیق آن، مقصود طرح‌کنندگان از این مفاهیم را روشن‌تر نشانکاش قرار داد.

برای این منظور، ما بایست حلقه فکری این جریان که از مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری (و بعدها مجمع تشخیص مصلحت نظام)، حزب اعتدال توسعه، دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی در پیرامون محور آن، یعنی دکتر حسن روحانی جمع شده و در این باب اندیشه‌ورزی کرده‌اند را مورد مطالعه قرار داد؛ حلقه‌ای که در مراکز فوق، دغدغه اصلی خود را «توسعه» قرار داده و به تدریج آن را معنادهی کرده و برای دستیابی به آن راهبردپردازی می‌کند. آن‌گاه که این طیف، در میدان رقابت‌های سیاسی حضور می‌یابد، غیریت و وجه تمایز خود را از دیگران در قالب «اعتدال» تعریف می‌کند و سعی می‌کند آن را در محیط ملی و فراملی تبیین و ترسیم کند.

نگارندگان این کتاب، در جهت شناخت مبانی این رویکرد خاص، مرکز خود را بر ادبیات و گفتمان‌های محوری و نظریه‌پردازان این حلقه خاص (که از سوی برخی از همین چهره‌ها، «مکتب نیاوران» نامیده شده است) قرار داده و کوشیدند تا بر این مبنا، چهره‌ای کلی از گفتمان این جریان و نیز هدف‌گذاری‌های مطلوب آن ترسیم کنند.

تلاش بر این بوده است تا چکیده‌ای از نگرش این حلقه با تمرکز بر این دو کلیدواژه مهم (یعنی توسعه و اعتدال) گردآوری و نقد و بررسی شود. رعایت امانت در نقل مطالب ایجاب کرده است تا در برخی از اجزای پژوهش، نقل‌قول مستقیم، متعدد و گاه مطول بیاید که ممکن است باعث رنجش و آزرده‌گی خوانندگان شود. با این حال باید

گفت ضرورت حفظ امانت و دسترسی مخاطبان به عین ادبیات گویندگان، این مسئله را ایجاب می‌کند و باید بابت ملالت‌های حاصل از اطاله و تعدد آن، از خوانندگان محترم پوزش طلبید.

از آنجاکه مؤلفان برخی از اجزای نگرش و رویکرد این جریان را در تضاد و تناقض با آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب اسلامی و گفتمان برخاسته از آن دیدند، به تناسب در اول مختلف آن را مورد نقد و بررسی قرار داده و کوشیده‌اند تا خواننده در عین مطالعه دیدگاه این جریان، نقد این دیدگاه‌ها را در کنار هم مطالعه کند.

لازم است از زحمات جناب آقای حمیدرضا شاه‌نظری، که در تألیف گفتار دوم این کتاب همکاری داشته‌اند، سپاسگزاری شود.

ناگفته نماند که هر کلام غیر معصومی همچون این نوشتار، عاری از خطا و لغزش نیست و نویسندگان امید دارند تا مخاطبان فرهیخته و بزرگوار این اثر، پدیدآورندگان آن را از دقت نظر و نهایت محنت و حریص بهره‌مند سازند. امید است این پژوهش مورد بهره‌برداری حق جویان و مورد رضایت باری تعالی قرار گیرد؛ ان شاء الله.

رضا سراج

محمدجواد اخوان